

25. Штернберг Я. І. Герби містечок Берегівщини: (Вари. Береги і Касонь. Легенда про пустельника і герб Зміївки) // НЗ. – 1991. – 16 березня (№ 51-52). – С. 12.

26. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Мукачівщини (Чинадієво. Великі Лучки. Ракошино) // НЗ. – 1991. – 23 березня. (№ 56-57). – С. 11. – (Отчий край. Історія).

27. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: Емблеми приміських сіл Мукачева (Емблеми Оросвигова і Підмонастиря. Емблема Паланка і Підгорода. Емблема Підгорян. Емблема Шелестова і Фрідешова) // НЗ. – 1991. – 30 березня. (№ 61-62). – С. 11. – (Отчий дім. Історія).

28. Штернберг Я. І. Герби краю (Ужгорода та району) (Герби Ужгорода. Древності Ужгородщини. Виявлено старий герб міста. Під знаком виноградної лози) // НЗ. – 1991. – 6 квітня. (№ 66-67). – С. 11. – (Історія).

29. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Ужгородщини: (Печать Чопа. Емблеми Середнього та Великої Доброні. Печати Дравець, Радванки і Доманинець) // НЗ. – 1991. – 13 квітня. (№ 70-71). – С. 12.

30. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Перечинщини (Емблема Перечина. Емблеми Порошкова і Дубриничів. Листоноша на сільській печаті [Тур'ї Ремети], «Печать весі Зарічовській») // НЗ. – 1991. – 20 квітня. (№ 75-76). – С. 11. – (Отчий дім. Історія).

31. Штернберг Я. І. Із емблематики Виноградівщини: Міські та містечкові герби краю (Герби Виноградова. Герби Королева і Вилока. Емблеми Шаланок і Чорнотисова) // НЗ. – 1991. – 27 квітня. (№ 80-81). – С. 13.

32. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: Герби королівських міст Марамороша (Герби Хуста. Герби Вишкова) // НЗ. – 1991. – 18 травня. (№ 92-93). – С. 11. – (Отчий дім. Історія).

33. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: з емблематики Тячівщини і Рахівщини (Герби Тячева. Емблема Буштина. Рахів. Емблема Великого Бичкова і Ясіня) // НЗ. – 1991. – 25 травня. (№ 97-98). – С. 12. – (Отчий край. Історія).

34. Штернберг Я. І. Міські та містечкові герби краю: з емблематики Великоберезнянського та Міжгірського районів (Великий Березний і Люта. Міжгір'я і Присліп) // НЗ. – 1991. – 8 червня. (№ 107-108). – С. 13. – (Геральдика Закарпаття).

35. Штернберг Я. І. Герби Вишкова // Хуст над Тисою: (900-річчю міста Хуста присвячується) / Упор. І. І. Губаль. – Ужгород: Бокор, 1992. – С. 11-12.

36. Штернберг Я. І. Герби Хуста // Хуст над Тисою: (900-річчю міста Хуста присвячується) / Упор. І. І. Губаль. – Ужгород: Бокор, 1992. – С. 11.

37. Lehoczky T. A Beregszászi régi pecseteről // Századok. – II füz. – Budapest: Nyomatott az a Athenaeum R. Társulat könyvnyomdájában, 1868. – Old. 720-728.

38. Lehoczky T. Munkács város pecsétje // Századok. – II füz. – Budapest: Nyomatott az a Athenaeum R. Társulat könyvnyomdájában, 1873. – Old. 136-137.

39. Lehoczky T. Bereg megye címere, pecsétje és színei // Lehoczky T. Bereg vármegye monographiaja. – I köt. – Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. – Old. 307-310.

40. Lehoczky T. Községi pecsétek // Lehoczky T. Bereg vármegye monographiaja. – I köt. – Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. – Old. 443-459.

41. Lehoczky T. A Beregszászi régi pecseteről // Lehoczky T. Bereg vármegye monographiaja. – III köt. – 1 rész. – Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. – Old. 115-118.

42. Lehoczky T. Munkács város pecsétje // Lehoczky T. Bereg vármegye monographiaja. – III köt. – 2 rész. – Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. – Old. 450-452.

43. Lehoczky T. Bereg vármegye. – Ungvar: Grazsda KFT – KMKSZ, 1995. – 300 old.

УДК 94(470=943/65)“20”

Олександр МАЛЕЦЬ,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету,
кандидат історичних наук,
м. Мукачево, Україна

Наталія МАЛЕЦЬ,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету,
кандидат історичних наук,
м. Ужгород, Україна

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК РУМУНІВ ЗАКАРПАТТЯ 1944-90 рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Малець О. О., Малець Н. Б. Етнокультурний розвиток румунів Закарпаття 1944-1990 рр. ХХ ст. У статті розглядається період встановлення радянської влади в Закарпатті. У радянські часи офіційні суспільні науки старанно уникали питання про роль румунів Закарпаття та їхньої культури в процесах історичного, соціального і культурного розвитку краю. Якщо такі питання і піднімалися, то виключно розглядалися під кутом зору «пролетарського інтернаціоналізму», «радянського патріотизму» і «благородного впливу культури великого російського народу». Радянська наука ігнорувала вивчення етнополітичних процесів, в тому числі таких, як взаємовідносини етнічних і національних меншин Закарпаття з державою і між собою.

Ключові слова: істориографія, румуни, етнос, процеси, культура, освіта, розвиток.

Малець А. Е., Малець Н. Б. Етнокультурное развитие румын Закарпатья 1944-1990 гг. ХХ века. В статье рассматривается период установления советской власти в Закарпатье. В советское время официальные социальные науки всячески избегали вопросов о роли румын в Закарпатье и их культуры в процессе исторического, социального и культурного развития. Если такие вопросы и поднимались, то исключительно с точки зрения «пролетарского интернационализма», «советского патриотизма» и «благородного влияния культуры великого русского народа».

Ключевые слова: историография, румыны, этнос, процессы, культура, образование, развитие.

Malets A., Malets N. Ethnocultural development of Romanians Carpathians 1944-1990 of the 20th century. The article is considered the period of establishment of Soviet power in Transcarpathia. In Soviet times, the official social sciences assiduously avoided questions about the role of Romanians and their culture in processes of historical, social and cultural development. If such questions raised, then exclusively examined under the angle of «proletarian internationalism», «Soviet patriotism» and «the noble influence of the culture of the great Russian people». The Soviet science ignored the study ethno-political processes, such as the relationship between ethnic and national minorities of the State and the Region, avoided problems of ethnic and political views, orientation of the ethno-political behaviors, feelings, values, etc.

Keywords: historiography, Romanians, ethnic features, processes, culture, education, development.

Постановка проблеми. За роки радянської влади в Закарпатті відбувались значні етнодемографічні зрушення. Матеріали засвідчують, що питома вага українців у структурі населення області із 67,9% у 1946 р. зросла до 78,4% у 1989 р. За цей же час численність росіян зросла з 1, % до 4%, румун – з 2% до 2,4%, циган – з 0,6% до 1%. Питома вага інших національних меншин, зокрема угорців, німців, словаків і чехів, євреїв, болгар, у структурі населення області постійно зменшувалась. Так, угорці в 1946 р. складали ще 17,3% загальної кількості населення, а в 1989 р. – лише 12,5%. За цей же час численність чехів зі словаками з 1,7% зменшилась до 0,6%, німців – з 0,4% до 0,3%, євреїв – з 0,8% до 0,2% [4:267–276].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні аспекти розвитку румунської національної меншини в Україні висвітлено в монографії Рендюка Т. Г. [39]. Що стосується етнополітичних та етнокультурних процесів румунів на сучасному етапі в Закарпатті, то це висвітлено в працях: Тиводара М. П. [34], Марини В. В. [35], Зана М. П. [36], Коцана В. В. [37], Сергієнко Т. С. [38].

Мета статті полягає у спробі проаналізувати етнополітичні та етнокультурні процеси румунів Закарпаття другої пол. ХХ – першої пол. ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Румуни в Закарпатті проживають на межі Рахівського і Тячівського районів. У таких майже виключно одноетнічних селах, як Середнє Водяне, Добрик, Плаюц, Біла Церква, Діброва, Глибокий Потік, Топчино, Подішор, Печера та в селищі міського типу Солотвино. У 1975 р. 99,2% румун проживало в одноетнічних селах. Статистичні дані засвідчують поступове кількісне зростання румун у межах нинішнього Закарпаття. Якщо у 1921 р. їх нараховувалось всього 11867 чол., то в 1930 р. їхня кількість складала 12777, у 1959 р. – 18346, у 1970 р. – 23454, у 1979 р. – 27155, а в 1989 р. – вже 29845 чоловік [7; 8; 9]. Кількісне зростання румунів мало виключно природний характер, приливу румунського населення, за винятком поодиноких випадків прибуття спеціалістів з Молдови і Буковини, сюди не спостерігалось. Про це, зокрема, свідчать статистичні дані з етнічного румунського села Середнє Водяне. У 1948 р. в селі проживало всього 600 жителів, а в 1989 р. в селі вже налічувалось 6163 мешканці [13:529; 14:418; 15:59]. За 40 років численність мешканців села виросла в 10 разів. У 1998 р. проведено обслідування 300 сімей Середнього Водяного. На основі аналізу господарських книг було встановлено, що найшвидше численність жителів зростала впродовж 1945-1975 рр., коли в селі в 40% сімей було не менше трьох дітей. У наступні роки кількість жителів села не так швидко зростала. Це засвідчується й тим, що в 1988 р. вже лише в 25,3% сімей було по три дитини і більше. Аналогічною була ситуація в с. Діброва, в якому в 1981 р. налічувалось 270 багатодітних сімей, 10 жінок було нагороджено орденом «Мати-героїня», а 18 – орденом «Материнська слава» 1-го і 2-го ступеня [16; 14:467].

Етнополітичні процеси 1944–1990 рр. не пройшли осторонь і румунські національні меншини Закарпаття. З перших років визволення та встановлення радянської влади в румунів краю набули поширення всі ті процеси, що й в українців. Їх не віднесли до ворожих націй і не проводили проти них масових репресій, а поступово втягували, як і українців, в радянську суспільно-політичну систему. Це засвідчено тим, що вже наприкінці 1944 – на початку 1945 рр. близько 50 румунів добровільно чи примусово було залучено до лав Радянської армії, а понад 80 – вступило до складу Чехословацького військового корпусу генерала Л. Свободи. Крім того, вони залучались до вирішення історичної долі краю, бо 4 делегати I з'їзду Народних комітетів від румунських сіл підтримали возз'єднання Закарпаття з Україною [17:5; 13:414-419; 14:464-465, 466-467, 486].

Нарівні з українцями румуни були втягнуті в усі соціально-політичні та національно-культурні процеси радянської доби. Примусова колективізація викликала опір селян. Коли в липні 1947 р. в с. Діброва селян примусово загнали в колгосп, то вони вже в серпні 1947 р. вбили привезеного в село голову колгоспу І. Черничка [13:605-606]. Але це не зупинило колективізації. Цьому сприяло розкуркулення тих 85 румунських господарств, що в серпні 1950 р. було внесено до списку куркулів. Колективізація румунів Закарпаття повністю була завершена вже в 1950 р. Оскільки виняткова більшість румунів проживає в сільській місцевості, то понад 82% з них формально вважались працюючими в колгоспах, а 18% – в лісгоспах і промисловості [15:59]. Навіть солотвинські румуни переважно працювали в сільському господарстві і лише незначна їх частина була зайнята в промисловості.

Головною проблемою етносоціального життя румунів Закарпаття була проблема зайнятості працездатного населення і відсутність робочих місць по місцю проживання. Важко було працевлаштуватись і в найближчих населених пунктах. Так, у 1989 р. лише 15 жителів с. Середнього Водяного мали постійну роботу за межами села: 12 – в межах Рахівського району, а 3 – за межами самого села [16]. Постійну роботу з оплатою праці в колгоспах мали лише керівники, спеціалісти, бригадири і ланкові, кілька десятків механізаторів і доярок та незначне число рядових колгоспників, а виняткова більшість останніх працювала безплатно. Як винагорода за працю їм вважалося надання колгоспної присадибної ділянки. Виняткова більшість працездатного населення чоловічої статі не мала постійної роботи і регулярно виїздила на сезонні роботи за межі Закарпаття і України.

Виїзд на сезонні роботи за межі області в румунських селах набув масового характеру, став невід'ємною частиною способу життя їх мешканців. З довідок, що надсилались службовцями сільських рад в районні та обласне управління статистики, важко встановити справжню кількість тих, які постійно виїжджали на сезонні роботи. Обласна та районні організації КПРС розглядали виїзди на сезонні роботи за негативне явище, бо вони свідчили

про економічну дискримінацію румунів. В угоду вищестоящому начальству місцеві функціонери, маніпулюючи цифрами, всіляко приховували справжню кількість виїжджаючих на заробітки. Так, наприклад, з даних Глибокопотіцької сільради випливає, що станом на 31.12.1990 р. в селі проживало 5301 мешканець, з них 2007 мали постійну роботу, 201 були працівниками освіти, культури, торгівлі, кооперативів, а 42 людини працювало в інших організаціях. А де працювала решта 1754 жителів села – довідка не повідомляла. Крім того, з довідки дізнаємось, що на сезонні роботи за межі області виїжджало 1913 чоловік [18]. Такі ж сфальсифіковані дані подавала і Дібровська сільська рада. З її довідки випливає, що станом на 31.12.1990 р. в селі проживало 9850 мешканців, з них 5743 – працездатні. З усіх працездатних 1469 чоловік нібито працювало в колгоспі, що є явним перебільшенням, та ще 952 людини в різних організаціях і установах села. Таким чином загальна кількість постійно працюючих підвищувалась до 2421 людини. Водночас довідка свідчила, що в селі лише 3015 чоловік не мали постійної роботи [18]. Найпростіші арифметичні дії з наведеними цифрами свідчать, що чисельність непрацюючих в селі мала б складати щонайменше 3322 людини. Реальна кількість тих, що не мали постійної роботи в румунських селах Закарпаття, складала 80% від працездатного населення. Це означає, що в с. Діброва 4594 мешканці не мали постійної роботи. З них 2252 чоловіки регулярно виїжджали на сезонні роботи. З 2342 працездатних жінок на сезонні роботи виїжджало понад 700 (30%).

Аналіз господарських книг с. Середнього Водяного засвідчив, що в 1988 р. в селі проживало 6163 мешканці, з них близько 5115 працездатних не мали постійної роботи. Лише близько 500 працездатних мали постійну роботу в закладах освіти і культури, медичних закладах, колгоспі і лісгоспі і т. ін. Майже з 2262 працездатних осіб щороку на сезонні роботи виїжджало від 1500 до 2240, тобто від 70 до 85 %. Так, у 1977 р. з села на сезонні роботи виїхало 1520 мешканців, в 1978 р. – 1940, в 1979 р. – 2020, в 1980 р. – 1780, в 1981 р. – 2040, в 1982 р. – 2240, в 1983 р. – 2020, в 1986 р. – 2140, в 1987 р. – 2220, в 1989 р. – 2160 [16].

Відомий український дослідник сезонних міграцій в Карпатах М. І. Долішний навіть виділив Середньоводянське вогнище сезонних міграцій. До нього він відніс румунські села Середнє Водяне, Білу Церкву, Діброву та Глибокий Потік з їх присілками. За його підрахунками, в 1990 р. з цього вогнища на сезонні роботи виїжджало понад 6 тис. чоловік [19:91]. За підрахунками 1991 р. на сезонні роботи з названого міграційного вогнища виїжджало понад 6,5 тис. чоловік. Аналізуючи інтенсивність цих виїздів, зауважимо, що реальні кількісні показники важко встановити, бо вони мали неорганізований, стихійний характер, а окремі мігранти впродовж року виїжджали на сезонні роботи по 2-3 рази. В сезонних роботах активну участь брали й жінки. У сезонних роботах на лісозаготівлях, будівництві цивільних і промислових об'єктів, реставра-

ційних роботах і т. ін. брали участь майже виключно чоловіки. Взагалі серед румунських сезонних робітників чоловіки складали від 70 до 75%.

Масові виїзди на сезонні роботи значною мірою мали негативний вплив на сімейно-побутовий уклад румунів Закарпаття, на внутрішньосімейні стосунки та зміну моральних цінностей і пріоритетів. Крім того, всі, хто виїздив на сезонні роботи, були позбавлені всякого соціального захисту. Повертаючись із сезонних робіт, заробітчани з місць своєї праці привозили дефіцитні промислові товари, зерно, соняшник, цукор, ліс і лісоматеріали і т. ін. Вони їх продавали на внутрішньому ринку Закарпаття, де постійно був відчутний товарний голод. Через це партійні і державні органи влади ставились до заробітчани негативно, офіційно розглядали їх як «спекулянтів», «ділків», «сектантів», діяльність яких суперечить радянському законодавству, наносить соціалістичній соціально-економічній системі «...в кінцевому підсумку великий моральний і економічний збиток» [18]. Радянські і партійні органи влади розглядали сезонні виїзди на роботу як зло, а тому прагнули обмежити їх або встановити над ними свій контроль. Під гаслами боротьби з приватновласницькою психологією було навіть прийнято рішення Тячівського райкому КПРС, в якому постановлялось: «... зобов'язати райвиконком, відділ внутрішніх справ, суд, прокуратуру надати практичну допомогу місцевим органам влади в боротьбі з пережитком минулого» [20].

Аби призупинити сезонні виїзди на роботу, сім'ям сезонників обмежували розміри присадибних ділянок, відмовляли їм у видачі необхідних для виїзду довідок, направляли листи і своїх представників на місце виїзду сезонників з вимогою, щоб ті не приймали «шабашників» без дозволу органів місцевої влади Закарпаття і т. п. Водночас постанова дала підставу прокуратурі, міліції, КДБ, судам для брутального втручання в особисте і громадське життя румунів. У результаті реалізації постанови було спровоковано чимало судових справ, незаконно засуджено десятки громадян [20], незаконно конфіскувались завезені заробітчанами промислові та сільськогосподарські товари. Всі ці заходи спонукали заробітчани до дачі хабарів державним службовцям, а побори з румунів для партійних і радянських працівників, прокурорів, суддів і міліціонерів стали справжнім промислом.

Партійні і радянські органи влади проблему сезонних виїздів на заробітки звично розглядали не в економічній, а в ідеологічній площині. Це хибний підхід. Між тим, міграції набули виразного соціального звучання, бо супроводжувались відносно високими заробітками. Під їх впливом значною мірою формувалась психологія місцевого румунського населення. Сезонні робітники, маючи добрі заробітки, швидко і якісно розбудовували свої садиби з комфортабельним житлом, умеблювали і облаштовували його імпортними меблями, побутовим обладнанням і т. ін. Тому заробітчани в румунських селах користувались славою добрих і старанних господарів. Це сприяло участі в сезонних роботах

майже всіх молодих чоловіків віком до 35 років, які прагнули розбудувати власну садибу з хатою і об-лаштувати їх. Так зусиллями партійних і державних органів була штучна створена дуже суперечлива ситуація в румунських селах Закарпаття. При проведенні різноманітних пропагандистських компаній, всі успіхи в індивідуальному будівництві приписувались досягненням радянської влади і соціалістичної системи, а в ідеологічній роботі заробітчанство тлумачилось як зло, «діляцтво», «шабашка» і т. п.

Оскільки виїзди на сезонні роботи стали домінуючими в соціальному житті румунських сіл, то спроби їх обмеження і переслідування за завезення дефіцитних товарів викликали протести місцевого населення. Однією з масових форм протесту проти політичного, економічного та ідеологічного диктату режиму став вступ до різних релігійних сект, зокрема секти «Свідків Єгови». Особливої популярності секта набула в с. Біла Церква, де до неї входила значна кількість учнівської молоді. Єговізм набув поширення також в Діброві, Глибокому Поточі та Середньому Водяному. Офіційні документи районних партійних організацій КППРС свідчать, що єговісти категорично відмовлялись співати гімн СРСР, читати і розповідати вірші і оповідання про керівників радянської влади і армії і т. ін. [21; 22]. Ще однією формою протесту була відмова румунів від служби в армії. Так, 18. XII.1966 р. воєнком Рахівського району на сесії сільської Ради Середнього Водяного повідомляв, що від служби в армії в селі ухилилось 110 юнаків. Щоб не йти до армії, юнаки призовного віку на час призову виїздили за межі області. Згідно акту перевірки від 18. III.1967 р. в с. Глибокий Потік із 42 призовників 9 ухилились від служби в армії через виїзди в інші області [23]. Такою ж була ситуація в усіх румунських селах Закарпаття.

Партійні і державні органи всі проблеми соціально-економічного життя румунів звично зводили в ідеологічну площину. Вони приймали рішення і постанови про необхідність посилення ідейно-виховної роботи, пропаганди радянського патріотизму та інтернаціоналізму за місцем проживання румунів. З цією метою в 1987 р. почався молдавомовний дубляж газети «Дружба» («Приєтенія») – друкованого органу Тячівського райкому КППРС і райвиконкому. Ще раніше при обласному радіокомітеті почала діяти молдавська редакція.

Свої невдачі в ідейно-виховній роботі ідеологи Закарпатського обкому КППРС пояснювали такими факторами: наявністю державних кордонів з Румунією, Угорщиною, Польщею і Чехословаччиною; багатоетнічним і багатоконфесійним населенням краю, широкими родинними зв'язками закарпатців з іноземцями; історичним минулим краю; доступністю ідеологічно невитриманих телепередач і радіопередач з сусідніх країн і т. ін. Зауважимо, що про широкі контакти закарпатців зі своїми закордонними родичами важко говорити, адже в 1977 р. за кордоном побувало всього 7 тис. жителів області, в тому числі члени офіційних делегацій й туристи [24].

Ще складнішою була проблема родинних зв'язків закарпатських румунів зі своїми родичами в Румунії, бо з 1970-х років почалось заморожування радянсько-румунських відносин. Що ж стосується постанови ЦК КППРС про тісні зв'язки Закарпатської області з Сату-Марським повітом Румунії, то вона поширювалась на партійних, радянських, профспілкових і комсомольських активістів. Такими ж були зв'язки Закарпаття з прикордонними областями всіх сусідніх країн. Так, наприклад, в 1974 р. по лінії дружніх зв'язків в сусідніх країнах (ЧССР, УНР, СРР) побувало 193 закарпатські делегації і спецгрупи, а із зворотнім візитом до Закарпаття прибуло 197 делегацій [25-28;]. Ідеологічний наступ на румунське населення Закарпаття посилювався у зв'язку з прийняттям постанови ЦК КППРС «Про додаткові заходи в галузі ідеологічної роботи у зв'язку з посиленням румунської націоналістичної пропаганди, що зачіпає інтереси СРСР».

Прагнучи вийти із складної ситуації, ідеологи Закарпатського обкому КППРС спробували знайти хоч якісь підстави для віднесення закарпатських румунів до молдаван. Але науковці історичного факультету УжДУ в своїй довідці обґрунтували румунську, а не молдавську етнічну належність мешканців сіл Середнього Водяного, Білої Церкви, Діброви, Глибокого Потока та їх присілків. Прийнята Закарпатським обкомом КППРС постанова давала вказівку правоохоронним органам викорінювати будь-які спроби румунської сторони пропагувати в краї ідеї румунського націоналізму, а партійним органам області рекомендувала: покращити ідейно-політичний зміст передач молдавською мовою на обласному радіо і телебаченні; укомплектувати бібліотеки кращими творами російських, українських і молдавських авторів; створити в селах Діброва і Середнє Водяне на громадських засадах історико-краєзнавчі музеї; посилити атеїстичне виховання і антирелігійну пропаганду і т. ін. [29-32].

Домінування соціально-побутових інтересів, відносна байдужість румунів до національно-культурного і громадського життя в 1944-1986 рр. у поєднанні з недостатнім господарським і соціальним розвитком їхніх сіл та загально-радянська ідеологічна кон'юнктура стали визначальними факторами, що затримували їх соціально-культурний розвиток. У румунських, як і в угорських, селах школи, клуби, бібліотеки, дитячі дошкільні заклади і т. ін. споруджувались переважно за кошти колгоспів. Національно-культурне життя румунів Закарпаття ускладнювалось ще й тим, що всі їхні національні школи і бібліотеки працювали в режимі молдавської літературної мови з кириличним письмом. Саме з Молдавської РСР та частки з Чернівецької області вони одержували літературу, підручники, газети і журнали.

Система шкільної освіти рідною мовою в румунів області почала складатись ще в 1919 р., коли Закарпаття було включено до складу Чехословаччини. Вже в 1934 р. румунською мовою велось навчання в 31 класі в 4 початкових школах, в яких навчались 1772 учні. Всі підручники до шкіл тоді по-

ставлялись з Румунії. Неповну середню і середню освіту рідною мовою учні одержували в сусідніх румунських містах. Радянська система молдавської освіти румунів Закарпаття почала складатись ще в 1945-1946 н. р., коли запрацювали семирічки в Солотвині, Діброві, Білій Церкві і Середньому Водяному [33; 14:465-467]. Водночас впроваджувались заходи ідеологічного впливу на населення, здійснювалась ліквідація неписьменності і малописьменності.

Закарпатський обком КПРС 4 вересня 1947 р. прийняв спеціальне рішення про занедбання масово-політичної роботи в румунських селах Діброва, Глибокий Потік, Середнє Водяне і Біла Церква, в яких не було створено гуртків ліквідації неписьменності, політгуртків, гуртків художньої самодіяльності, несистематично випускались стінні газети і т. п. Зобов'язавши місцеві організації КПРС та органи державної влади усунути названі недоліки, рішення обкому вимагало виділити з місцевих бюджетів кошти для ліквідації неписьменності. Керуючись постановою, Середньоводянська сільрада в 1950 р. для ліквідації неписьменності виділила 17 тис. крб., а Солотвинська селищна рада – 49 тис. крб. Справа ліквідації неписьменності просувалась дуже повільно. Наприклад, ще навіть у 1953 р. в Глибокопотіцькій раді не було складено навіть списків неписьменних і малописьменних [34].

Якщо ліквідація неписьменності і малописьменності та здобуття неповної середньої освіти молдавською мовою вирішувались більш-менш успішно, то здобуття середньої освіти цією ж мовою було достатньо проблематичним. Ще навіть у 1979 р. для 27 тис. румунів працювала всього одна середня школа. Навіть у перебудовчому 1989 р. для 29485 румунів працювало 10 шкіл, а з них лише 2 середні (1 середня школа для 14742 румунів). Це значною мірою вплинуло на достатньо низький рівень освіченості румунів у порівнянні з росіянами, українцями, угорцями, словаками.

**Рівень освіченості етнічних груп Закарпаття
(на 1000 чоловік) станом на 1989 р.**

Етнічна група	Освіта вища	Освіта незакінчена вища	Освіта середня спеціальна	Освіта середня	Освіта неповна середня	Освіта початкова
українці	68	10	149	367	218	145
росіяни	246	25	267	310	-	34
угорці	37	7	98	427	264	155
румуни	17	3	38	208	451	181
словаки	88	12	157	385	101	-
цигани	-	-	7	97	431	387

Програма ідеологічної роботи передбачала розгортання діяльності культосвітніх закладів. У кожному румунському селі було створено хати-читальні, клуби, сільські і шкільні бібліотеки. Але

працювали вони формально. Постанова Рахівського райкому КПРС від 5 серпня 1955 р., відзначаючи незадовільну роботу місцевих культосвітніх закладів, наголошувала, що в бібліотеках немає достатньої кількості літератури, абонентами газет стали лише 14 чоловік, а в 740 садибах працювало всього 18 радіоточок. Постанова вимагала розгортання художньої самодіяльності в румунських селах, транслявання через Солотвинський радіовузол передач румунською мовою і радіопередач молдавською мовою з Кишинєва [40]. Аналогічне становище було і в румунських селах Тячівщини. Так, у 1952 р. в с. Діброва в сільській бібліотеці налічувалось всього 49 читачів на 650 дворів, а постанова Тячівського райкому КПРС відзначала, що в с. Глибокий Потік не проводиться жодної масово-політичної роботи. Таке ж саме становище фіксували постанови і рішення райкомів КПРС і в наступні 1960-1970 рр. [18].

Соціально-економічний, політичний та ідеологічний тиск розполовинили все побутово-культурне життя румунів Закарпаття. На перший погляд, всі румунські села вели типове життя колгоспних сіл, в яких велась пропаганда комуністичних ідей, велась атеїстична пропаганда, влаштовувались вечори, дні і тижні інтернаціоналізму, впроваджувались радянські свята і обряди, пропагувався радянський патріотизм, заохочувалось зросійщення і т. ін. Насправді румуни області проживали в силовому полі традиційно-побутового життя, що найповніше проявлялось в сім'ї і сімейному побуті, святах, обрядах, віруваннях, народній творчості, ментальності, етнічних стереотипах і т. ін. Тому не дивно, що навіть на обласних партійних конференціях жорстко критикувались весільні та інші традиції румунів Закарпаття, що нібито суперечили радянському способу життя [10; 11; 5].

Переважно аграрний розвиток сіл, майже повна їх одноетнічність і ендогамність, виключна одноетнічність шлюбів закарпатських румунів сприяли збереженню їх етнічної стабільності та сталості. Вони зберегли майже недоторканими ззовні етнічне середовище, етнічну специфіку, мову, традиції і фольклор, національну самосвідомість. Це підтверджується й тим, що дуже незначний відсоток румунів визнавав мову іншого етносу, зокрема українську і російську, за рідну. Радянські переписи обґрунтовано вважали для румунів нерідною молдавську мову. Незважаючи на це всі школи в румунських селах Закарпаття працювали в режимі молдавської мови. У 1959 р. лише 99 румунів називали рідною молдавську мову, в 1970 р. – їх число виросло до 652, в 1979 р. – до 962, а в 1989 р. – різко зменшилось до 170 чоловік. В 1989 р. закарпатські румуни самі розвінчали політичну кон'юнктуру проблеми молдавської рідної мови [41:65; 42:134; 43,15;29].

Висновки. Загалом для закарпатських румунів характерний високий рівень національної самосвідомості та сильні почуття локального патріотизму. Вони майже не асимілювались і не переселялись за кордон та в інші області Радянського Союзу. Однією з вагомих причин такої сталості був

відносно високий рівень матеріального добробуту, що спирався на переслідувані комуністами виїзди на сезонні роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шляхом Жовтня. Нарис історії Закарпаття. – Ужгород, 1973.
2. Макара М. П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – 84 с.
3. Павленко Г. В. Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр. // Мат. наук.-практ. конф. «Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті». – Ужгород, 1997. – С. 160-164.
4. ДАЗО. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 6.
5. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Статистичний збірник. – Ужгород, 1990. – 65 с.
6. Макара М. П. Деякі питання сучасних міжнаціональних відносин на Закарпатті // Українські Карпати: етнос, історія, культура. – Ужгород, 1993. – С. 150-160.
7. Statistika prirucka republiky Ceskoslovenske. – Praha, 1932. – 43 s.
8. Administrativni lexicon obci v Republice Ceskoslovenske. – Praha, 1934. – dil II. – 56 s.
9. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпатья за 100 лет (1870–1970). – Львов, 1977. – 181 с.
10. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. – М., 1963. – 84 с.
11. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. – Т. 1–7. – М., 1972-1974. – 75 с.
12. Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник. – Ужгород, 1980. – 94 с.
13. Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область. – К., 1969. – 834 с.
14. История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. – К., 1982. – 844 с.
15. Ткаченко Л. О. Методика дослідження етнічних процесів (на матеріалах Закарпаття) // Народна творчість та етнографія. – 1974. – № 3. – С. 55-62.
16. Початковий архів Середньоводянської сільської Ради народних депутатів Рахівського району Закарпатської області. Діловодство за 1988-1989 рр., погосподарські книги 1-8.
17. Троян М. В. Того дня зійшло сонце возз'єднання. – Ужгород, 1979. – 123 с.
18. ДАЗО. – Ф. П – 1. – Оп. 7. – Спр. 153.
19. Українські Карпати. Мат. міжнар. наук. конф. «Українські Карпати: етнос, історія, культура». – Ужгород, 1993. – 153 с.; Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Мат. міжнар. наук. конф. – Ужгород, 1994. – 231 с.; Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Мат. наук.-практ. конф. – Ужгород, 1993. – 321 с.
20. ДАЗО. – Ф. П. – 28. – Тячівський райком КПУ (к-сть справ 2565). – Оп. 19. – Спр. 16.
21. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 6. – Спр. 596.
22. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 9. – Спр. 838.
23. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 9. – Спр. 171.
24. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 44.
25. ДАЗО. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 17. – Арк. 56-58.
26. ДАЗО. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 483. – Арк. 59-61.
27. ДАЗО. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 603. – Арк. 9-10.
28. ДАЗО. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 606. – Арк. 37-40.
29. ДАЗО. – Ф.П-1. – Оп. 1. – Спр. 266. – Арк. 28.
30. ДАЗО. – Ф. Р-915. – Сільрада с. Середнє Водяне Рахівського р-ну (1946–1971). – Оп. 1. – Спр. 20.
31. ДАЗО. – Ф. Р-2539. – Сільрада смт. Солотвино Тячівського району (1947–1972). – Оп. 1. – Спр. 16.
32. ДАЗО. – Ф. Р-1392. – Сільрада с. Глибокий потік Тячівського району. – Оп. 1. – Спр. 25.
33. Ігнат А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в ХІХ – початок ХХ ст. – Ужгород, 1971.
34. Тиводар М. Етнічні процеси і традиції міжетнічного спілкування в умовах советського Закарпаття // Карпатський голос. – 1996. – № 2; 1996. – № 3; 1996. – № 4. Марина В. Етнокультурний ренесанс румунів Закарпаття // Мат. наук.-практ. конф. «Державне регулювання міжетнічних відносин у Закарпатті». – Ужгород, 1997. – С. 110-115.
35. Зан М. П. Національна та етнічна ідентичність українців Мараморощини (Румунія): проблеми та перспективи дослідження // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 2. – С. 74-78. Русинський рух у сучасній Румунії: ідентифікація, структура, рефлексія // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 2. – С. 74-86.
36. Коцан В. В. Народне будівництво та побут румун Закарпаття кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. (на прикладі експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту) // Русин: Ужгород, – 2009. – № 4 (18). – С. 57-72; Іноетнічні запозичення та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини // Наук. вісник Ужгор. ун-ту. Серія «Історія». – Ужгород, 2008. – Вип. 20. – С. 128-134.
37. Сергієнко Т. С. Румунська національна меншина Закарпаття в контексті розвитку українсько-румунських взаємин (1991–2013 рр.) // Наук. вісник Ужгор. ун-ту. Серія «Історія». – Ужгород, 2013. – Вип. 2 (31). – С. 39-44.
38. Рендюк Т. Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище: Монографія / Т. Г. Рендюк. – К., 2011 – 293 с.
39. Ткаченко Л. О. Динаміка етнічного складу населення Закарпаття. // Народна творчість та етнографія. – 1974. – №1. – С. 65-68.
40. Малець О. Динаміка етнічного складу населення та етнічні процеси на Закарпатті в 1945-1990 рр. // Карпатика. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця ХVІІІ-ХХ ст. – Ужгород, 1999. – Випуск VI. – С. 94-120; Проблема дослідження етнічного складу та етнічних процесів на Закарпатті в 1945-1990 рр. // Наук. вісник Ужгор. ун-ту. Серія «Історія». – Ужгород, 2000. – Вип. 5. – С. 137-145; Етнополітичні і етнокультурні процеси в українців Закарпаття в період Закарпатської України (жовтень 1944 – червень 1945 рр.) // Наук. зб. Закар. краєзнавч. музею. – Ужгород, 2000. – Випуск IV. – С. 139-153; Впровадження комуністичної ідеології і насадження русифікації на Закарпаття та її крах (1950-1991 рр.) // Мат. наук.-практ. конф. 19-20 січня 2001 р. – Ужгород, 2001. – С. 221-228; Етнополітичні і етнокультурні процеси в українців Закарпаття в період советської «українізації», утвердження комуністичного тоталітаризму (липень 1945-1950 рр.) // Carpatica–Карпатика. Ужгород, 2001. – Вип. 9. – Мат. конф.: «Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження)». – С.117-135; Етнополітичні процеси на Закарпатті після встановлення радянської влади (липень 1945–1990 рр.) // Проблеми Вітчизняної та зарубіжної історії. // Carpatica–Карпатика. – Ужгород, 2001. – С. 201-218.
41. Радянське Закарпаття за 35 років. Статистичний збірник. – Ужгород, 1980. – 89 с.